

Berenika Błaszak

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Krakowie

Od bierności po aktywne uczestnictwo w życiu społecznym – kształtowanie aktywnych postaw z wykorzystaniem metody pracy środowiskowej – organizowania społeczności lokalnej

From passive to active participation in society – shaping active attitudes using the method of community work

Abstract: The article touches the matter of support for individuals and local communities at risk of social exclusion, using the method of organizing the local community. The analysis was based on the author's experience in working with the community in the Program of Local Activity "Create a place to live", implemented by the Social Welfare Centre in Krakow. The program operates within the framework of the project "Time for Activity" co-financed by the European Union under the European Social Fund.

Keywords: social work, empowerment, community work, community organization, community animator

Wprowadzenie

Intencją niniejszego opracowania jest zaprezentowanie możliwości wspierania partycypacji obywatelskiej członków społeczności lokalnych zagrożonych wykluczeniem społecznym z wykorzystaniem metody organizowania społeczności lokalnej. Analiza przeprowadzona zostanie na podstawie doświadczeń autora w pracy ze społecznością w Programie Aktywności Lokalnej „Stworzyć miejsce do życia” realizowanego przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Krakowie.

Program funkcjonuje w ramach Projektu „Pora na Aktywność” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Metoda organizowania społeczności lokalnej

We wstępie niniejszego krótkiego opracowania autorka skupi się na osadzeniu metody organizowania społeczności lokalnej w pracy socjalnej. Głównym nurtem pracy socjalnej jest praca z indywidualnym przypadkiem, kolejnym pracą, z grupą a następnie wyłania się trzeci nurt, jakim jest organizowanie środowiska¹. Jak zauważa Kazimiera Wódz, wszystkie metody pracy socjalnej są osadzone we wspólnym paradygmacie podstawowym zakładającym „konieczność rozpatrywania problemów i potrzeb klientów w kontekście całościowo ujmowanej sytuacji życiowej”². Podstawą do podejmowania działań w środowisku przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej jest Ustawa o pomocy społecznej, która obliguje Ośrodki Pomocy Społecznej do działań mających na celu wspieranie osób i rodzin w przewyższaniu trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. Celem działań są: życiowe usamodzielnienie się osób i rodzin oraz ich integracja ze środowiskiem. Co istotne, w przypadku pracy socjalnej prowadzonej ze społecznością lokalną, dochód nie jest kryterium uczestnictwa, bowiem zgodnie z art. 45 Ustawy o pomocy społecznej jest ona świadczona bez względu na posiadany dochód. Programy Aktywności lokalnej są odpowiedzią na zdiagnozowane w środowisku lokalnym potrzeby jej członkiń i członków. Ich podstawowym celem jest aktywizacja lokalnych społeczności oraz wspieranie ich rozwoju. U podnóża pracy ze społecznością w projekcie leży aktywne zaangażowanie mieszkańców do rozwiązywania trapiących społeczność problemów. Istotą działań jest podejście do pracy ze środowiskiem lokalnym jako podmiotem, aktywnym uczestnikiem. Realizatorzy PAL koncentrują się na zachowaniu zasady empowermentu, a więc projektowania, realizacji i oceny działań w sposób umożliwiający jak najaktywniejsze zaangażowanie grupy, osób, instytucji, w stosunku do których podejmowane są działania³.

¹ W literaturze pojawiają się opinie, iż rozróżnienie to wydaje się być w obecnych czasach przestarzałe, jednak na potrzeby opracowania posłużyła się tym podziałem autorka uznając go za wskazane.

² K. Wódz, *Praca socjalna w miejscu zamieszkania*, Katowice 1996, s. 132.

³ Zob. *Poradnik dotyczący realizacji wsparcia dla osób wykluczonych społecznie oraz zagrożonych wykluczeniem społecznym w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki*, A. Sobolewski, A. Borkowska, T. Czekał i inni (red.), Warszawa 2010, s.42-44.

Zasadę włączania w działania winny rozpoczynać się już na etapie planowania. Uczestnicy Programu Aktywności Lokalnej stają się tym samym współtwórcami projektu, a co za tym idzie – zwiększa się skuteczność działań.

W pracy ze społecznością bazę podejmowanych aktywności stanowi metoda pracy środowiskowej. Jednakże, patrząc na społeczność lokalną jako zbiór atomów, według autorki kluczowym podejściem do pracy jest podejmowanie działań równocześnie we wszystkich aspektach pracy socjalnej. Synergia działań mająca na celu odkrywanie i wydobywanie potencjału jednostek, grupy oraz podmiotów sektora publicznego i prywatnego stanowi podstawę do sukcesu pracy. Podejmując skuteczną pracę ze społecznością lokalną wpływamy nie tylko na społeczność jako całość, ale również na poszczególne jednostki będące jej członkiniami, członkami⁴. Planowanie programu winno zakładać *równoczesne odkrywanie potencjału osobistego członków* społeczności, potencjału społecznego grupy oraz potencjału środowiska z naciskiem na tworzenie sieci współpracy, pobudzania do działań.

Program aktywności lokalnej

Istotnym aspektem wydaje się istnienie korelacji pomiędzy biernością zawodową a wykluczeniem społecznym, bowiem niewątpliwy wpływ na bierność obywatelską osób ma status społeczno-ekonomiczny. Bezrobocie, niskie wykształcenie, złe warunki materialne mają negatywny wpływ na sferę aktywności obywatelskiej, w tym poczucie bezradności obywatelskiej. Odnosząc się do badań nad stanem społeczeństwa obywatelskiego w latach 1998–2006⁵ widoczna jest owa zależność – im niższe wykształcenie, status materialny, dłuższy okres braku aktywności zawodowej tym niższa partycypacja w życiu społecznym. W dużej mierze działania podejmowane w PAL są skierowane do tychże grup zagrożonych wykluczeniem społecznym. Badając aktywność postaw wśród członkiń i członków danej społeczności lokalnej należy pamiętać również o istniejących więziach w grupie. Więzy oraz poczucie oparcia społecznego jest jednym z ważkich elementów fundamentujących daną społeczność, a tym samym ułatwiającą wspólne działanie i partycypację społeczną. Jak już nadmieniono, istnieje silna zależność

⁴ Zob. B. Bąbska, M. Popłońska-Kowalska, *Organizowanie społeczności lokalnej – koncepcja środowiskowej pracy socjalnej*, w: *Programy aktywności lokalnej – nowa jakość pomocy społecznej?*, J. Kowalczyk (red.), Kraków 2012.

⁵ Badania CBOS, *Stan społeczeństwa obywatelskiego w latach 1998–2006*, Warszawa 2006, www.cbos.pl [dostęp: 20.12.2014 r.].

między okresem pozostawania bez pracy a wycofywaniem się z życia społecznego. Z obserwacji oraz diagnoz osób uczestniczących w projekcie wyróżnić możemy wspólne cechy spójne dla osób wycofanych społecznie: niskie zdolności motywacyjne, niskie umiejętności praktyczne, niski poziom osobistych predyspozycji oraz zdezaktualizowane, nieadekwatne do potrzeb rynku pracy lub na niskim poziomie umiejętności pracownicze. Ważnym elementem w pracy z osobami bezrobotnymi jest wzbudzenie u nich poczucia odpowiedzialności za osiągnięcie sukcesu – tj. wyjście z sytuacji bezrobocia⁶. Przeniesienie odpowiedzialności za wynik działań samego pomagacza, sytuacji na rynku pracy, warunków oferowanych przez pracodawcę na Beneficjenta właśnie zwiększa szansę na pozytywny efekt oddziaływania w ramach programu. Jak zauważa Cobb⁷, na wsparcie społeczne składają się podtrzymanie samooceny, podtrzymanie społeczne oraz podtrzymanie emocjonalne. W Programach Aktywności Lokalnych praca z odbiorcami działań koncentruje się w głównej mierze na zwiększaniu ich zasobów psychicznych, wspieraniu w wyborze właściwych sposobów radzenia sobie z sytuacjami życiowymi w tym bezrobociem. Działania podejmowane w projekcie mają na celu stopniowe pobudzanie do aktywności w poszczególnych aspektach życia.

W związku z potrzebą kompleksowego podejścia do pracy ze społecznością organizowane są następujące tzw. Instrumenty Aktywnej Integracji⁸:

Wsparcie animatora lokalnego odpowiedzialnego za animację lokalną w środowisku. Animator lokalny pełni rolę koordynującą działania podejmowane w programie. Postać animatora w realizowanych PAL odgrywa kluczową rolę. Wśród licznych zadań, które stoją przed animatorem lokalnym wymienić można: diagnozowanie potrzeb oraz potencjału podmiotów działań, motywowanie do uczestnictwa, budowanie grup zadaniowych, tworzenie sieci kontaktów, budowa koalicji, monitoring działań. Spektrum kompetencji animatora jest szerokie. Realizator PAL winien posiadać liczne umiejętności w tym: diagnostyczne, organizacyjno-administracyjne, pedagogiczne, perswazyjne, specjalistyczne, socjotechniczne⁹.

⁶ Zob. S. Retowski, *Bezrobocie i odpowiedzialność*, Warszawa 2012, s. 224.

⁷ Zob. A. Chudzicka, *Radzenie sobie z brakiem pracy: różne oblicza wsparcia*, w: *Człowiek w społecznej przestrzeni bezrobocia*, T. Chirkowska-Smolak, A. Chudzicka (red.), Poznań 2004, s. 88.

⁸ Autorka omówi pokrótce jedynie niektóre spośród wymienionych instrumentów aktywnej integracji z uwagi na ograniczoną objętość artykułu.

⁹ Zob. S. Jarmoszek, *Animacja społeczna jako instrument aktywizacji społeczności lokalnej*, w: *Aktywność obywatelska na poziomie lokalnym. Formy i uwarunkowania*, L.K. Gilejko, B. Błaszczak (red.), Pułtusk 2011, s. 48.

Poradnictwo specjalistyczne w tym konsultacje pracownika socjalnego, prawnika, psychologa. Z uwagi na zgłaszanie się do PAL osób w różnych sytuacjach życiowych, trudnościach w codziennym funkcjonowaniu z przyczynami o różnym podłożu, możliwość konsultacji ze specjalistami wydaje się być nieodzownym elementem efektywnego wspierania odbiorców projektu¹⁰. Zarówno pracownik socjalny, jak również prawnik, udzielają informacji m.in. z zakresu praw, uprawnień, dają wsparcie w zgodnym z prawem rozwiązywaniu napotykanych przez uczestników trudności i problemów. Wśród zadań specjalistów znajduje się także rzecznictwo interesów członkiń i członków społeczności. Z kolei możliwość skorzystania ze wsparcia psychologa pomaga zidentyfikować trudności, z jakimi borykają się osoby zgłaszające do udziału w programie. Ponadto psycholog konsultant służy pomocą w trakcie doświadczanych przez jednostki kryzysów, trudnych wydarzeń życiowych. Niezwykle istotne jest wspieranie emocjonalne uczestników projektu. Jak podaje Chudzicka¹¹, polscy bezrobotni wśród najrzadziej otrzymywanego wsparcia wskazują właśnie wsparcie emocjonalne. Z uwagi na potrzebę umiejętnego wzmacniania osób, pamiętać należy o takim wzmacnianiu osób, by przeciwdziałać wyuczonej bezradności, uzależnieniu od pomocy. Pojawia się zatem praca z beneficjentem jako wzmacnianie a nie wyręczanie, w podejmowanych przez nich działaniach mających na celu pozytywną zmianę ich sytuacji życiowej. Kluczowa jest także wzajemna współpraca poszczególnych specjalistów i wspólne uzgadnianie udzielanego wsparcia.

- organizacja, wspieranie tworzenie grup samopomocowych,
- poradnictwo i wsparcie indywidualne oraz grupowe mające na celu powrót do życia społecznego, w tym powrót na rynek pracy i aktywizację zawodową,
- treningi kompetencji społecznych,
- organizowanie wolontariatu. Wśród zadań mieszczących się w ramach organizacji wolontariatu wyróżnić należy organizowanie pomocy wolontaryjnej dla odbiorców programu oraz promowanie i zachęcanie do świadczenia wolontariatu wśród samej społeczności lokalnej. Możliwość świadczenia wolontariatu przez członków społeczności lokalnej daje im

¹⁰ Autorka zachęca do zapoznania się z pracą M. Gawęckiej, *Pomoc człowiekowi w sytuacji transycji z perspektywy pracy socjalnej*, w: *Oblicza wykluczenia i marginalizacji społecznej*, A. Fidelus (red.), Warszawa 2011.

¹¹ Zob. A. Chudzicka, *Radzenie sobie z brakiem pracy: różne oblicza wsparcia...*, dz. cyt., s. 89.

możliwość przeistoczenia się z biorcy w dawcę wsparcia¹². Wolontariat jest niezwykle cennym narzędziem wydobywania potencjału, dobra w jednostkach. Ponadto wśród osób, które pozostają bez pracy, jest doskonałym treningiem przed powrotem do aktywności zawodowej. Wolontariat daje możliwość sprawdzenia siebie, uczy rzetelności, zaradności, sprawnej organizacji pracy w bezpiecznej przestrzeni, jaką daje PAL. Jest to niezwykle cenne z punktu widzenia pracy nad poczuciem własnej wartości i ważności osób pozostających na marginesie życia społecznego.

- usługi wspierające aktywizację zawodową w tym usługa doradcy zawodowego. Doradztwo zawodowe w PAL w głównej mierze skupia się na pomocy w tworzeniu dokumentów aplikacyjnych, pomoc w doborze i wyszukiwaniu ofert pracy odpowiednich do wykształcenia, profilu osobowościowego, możliwości zdrowotnych oraz czasowych odbiorcy wsparcia. Wsparcie w ramach PAL obejmuje możliwość bezpłatnego korzystania z Internetu w celu wysyłania CV, odbioru poczty, samodzielnego wyszukiwania ofert.

Równie istotnymi działaniami skierowanymi do społeczności są te o charakterze środowiskowym. Przez działania środowiskowe należy rozumieć inicjatywy integracyjne obejmujące: przygotowanie i wsparcie działań indywidualnych oraz programów środowiskowych, spotkania z grupami docelowymi, edukację społeczną i obywatelską, w tym organizowanie spotkań, konsultacji, działań edukacyjnych i debat społecznych dla mieszkańców, organizowanie i inspirowanie udziału mieszkańców w imprezach i spotkaniach w szczególności o charakterze integracyjnym, edukacyjnym, kulturalnym, sportowym, ekologicznym czy turystycznym oraz inne instrumenty działania o charakterze integracyjnym, wynikające np. z ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, o przeciwdziałaniu narkomanii, rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.

Podsumowanie

Jedną z kluczowych kwestii w realizacji programów jest możliwość oceny ich skuteczności, a co za tym idzie trafności zastosowanych instrumentów oraz działań. W projektach skierowanych do społeczności lokalnych równie ważne (jeśli nie ważniejsze), obok rezultatów ilościowych, są osiągnięte rezultaty jakościowe,

¹² Zob. B. Bąbska, M. Popłońska-Kowalska, *Organizowanie społeczności lokalnej – koncepcja środowiskowej pracy socjalnej...*, dz. cyt., s. 56.

tw. rezultaty miękkie. Wśród rezultatów miękkich wyróżnić możemy wszelkie pozytywne zmiany umiejętności, wiedzy, postaw podmiotów naszych oddziaływań. Z uwagi na ich specyfikę nie jesteśmy w stanie wykazać ich wprost. Samo uczestnictwo beneficjenta programu w szkoleniu, warsztatach czy konsultacji indywidualnej nie jest gwarantem skuteczności działań. O powodzeniu decyduje szereg czynników w tym również pracownik realizujący dany Program Aktywności Lokalnej – tutaj animator lokalny. Z punktu widzenia racjonalności i zasadności podjętej interwencji w środowisku ważnym aspektem projektu jest jego ewaluacja. W opinii autorki ma ona służyć nie tyle promocji dobrych praktyk, ale analizie dotychczasowych działań służącej realizatorom, rozwojowi programu w tym zastosowanych instrumentów oraz dostosowaniu go do rzeczywistych warunków¹³.

Literatura przedmiotu:

- Badania CBOS, *Stan społeczeństwa obywatelskiego w latach 1998–2006*, Warszawa 2006, www.cbos.pl [dostęp: 20.12.2014 r.].
- Bąbska B., Popłońska-Kowalska M., *Organizowanie społeczności lokalnej – koncepcja środowiskowej pracy socjalnej*, w: *Programy aktywności lokalnej – nowa jakość pomocy społecznej?*, J. Kowalczyk (red.), Kraków 2012.
- Chudzicka A., *Radzenie sobie z brakiem pracy: różne oblicza wsparcia*, w: *Człowiek w społecznej przestrzeni bezrobocia*, T. Chirkowska-Smolak, A. Chudzicka (red.), Poznań 2004.
- Jarmoszko S., *Animacja społeczna jako instrument aktywizacji społeczności lokalnej*, w: *Aktywność obywatelska na poziomie lokalnym. Formy i uwarunkowania*, L.K. Gilejko, B. Błaszczuk (red.), Pułtusk 2011.
- Otko T., *Jak skutecznie współpracować w grupie*, *Akademia Aktywności Społecznej i Obywatelskiej*, Kraków 2012.
- Pilch T., *Metoda organizowania środowiska*, w: *Pedagogika społeczna*, T. Pilch, I. Lepalczyk (red.), Warszawa 1995.
- Sobolewski A., Borkowska A., Czekał T. i inni, *Poradnik dotyczący realizacji wsparcia dla osób wykluczonych społecznie oraz zagrożonych wykluczeniem społecznym w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki*, Warszawa 2010.
- Retowski S., *Bezrobocie i odpowiedzialność*, Warszawa 2012.

¹³ Szerzej o ewaluacji R. Szarfenberg, *Ewaluacja organizowania i rozwoju społeczności lokalnej, czyli o odmianach i sprawności trzeciej metody pracy socjalnej*, w: *Programy aktywności lokalnej – nowa jakość pomocy społecznej?*, J. Kowalczyk (red.), Kraków 2012.

Szarfenberg R., *Ewaluacja organizowania i rozwoju społeczności lokalnej, czyli o odmianach i sprawności trzeciej metody pracy socjalnej*, w: *Programy aktywności lokalnej – nowa jakość pomocy społecznej?*, J. Kowalczyk (red.), Kraków 2012.

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2013 poz. 182.

Wódcz K., *Praca socjalna w miejscu zamieszkania*, Katowice 1996.